

קורא בהן 'בה' וכחש".

והיינו, לפי שנאמר בפרשת קרבן שבועה על שבועת הפקדון [ויקרא ה]: "נפש כי תחטא, ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו".

ומניחה עתה הגמרא, שהחויב הוא משום שהקדשים שחייב באחריותם הם של גבוה, ואני קורא בהם כך "ומעלה מעל בה' — וכחש", שעל השבועה בכחש על קדשי ה' בא קרבן השבועה.

ושאינו חייב באחריותן פטור, לפי שאני קורא בהן "בעמיתו וכחש".

ומניחה עכשיו הגמרא, דהיינו, שבקדשים אשר אינו חייבים באחריותם, אין לחייבו קרבן שבועת הפקדון על כפירתם, לפי שבהם אני קורא "בעמיתו, וכחש", ובאופן כזה אין חיוב קרבן, אלא רק בקדשים אשר אני קורא בהם "בה' — וכחש".

אמר ליה רבי יצחק בר אבא: האיך יתכן לומר כך? כלפי לויא? כלפי מה הדבר נוטה? (7)

והרי **איפכא מסתברא!** כי כאשר אין המקדיש חייב באחריות הקדשים הם יותר קרויים קדשי ה' מאשר קדשים שחייב המקדיש באחריותם, ולפי ההנחה של הגמרא עתה, שהחויב הוא רק במקום שקרינן בו "בה', וכחש", יש לחייב בקרבן שבועה את הקדשים שאינו חייב באחריותם יותר מאלו שחייב באחריותם! (8)

אמר ליה: איפמיה! אם כן, אסיר אותה ממשנתו, ולא אשנה זאת עוד.

אמר ליה: לא! אל תסיר ענין זה ממשנתך, אלא יש לך לתקנו, ולגרוס באופן שונה, כי ההנחה שהנחת שהפטוק "בה' וכחש" בא לומר שרק על קדשי שמים מתחייבים בקרבן שבועה, אינה נכונה.

אלא להיפך, בא הכתוב לומר, שהחויב הוא רק לגבי כפירה בשבועה כלפי הדיוט, ולא כלפי שמים, והיינו, במקום שאני קורא בו "בעמיתו, וכחש". אלא שבא הכתוב ומרבה גם קדשים שחייב באחריותם, שיהיה דינם כדין ממון הדיוט.

והבי קאמר: קדשים שחייב באחריותן, חייב, משום דאיתרבו מ"בה' — וכחש", להיות כאילו היו ממון הדיוט.

ושאינו חייב באחריותן, פטור. דאמעית מ"בעמיתו — וכחש".

שנינו במשנה: **רבי יהודה אומר אף המוכר ספר תורה מרגלית ובהמה אין להם אונאה:**

תניא, רבי יהודה אומר: אף המוכר ספר תורה, אין לה אונאה, לפי שאין קין לדמיה.

וכן המוכר בהמה ומוגלית, אין להם אונאה, מפני שאדם רוצה לזווגו.

הקונה בהמה מחפש את הבהמה המתאימה

7. רש"י. השומרים, וממילא אין חייבים עליו קרבן שבועה, ואם כן, מסתבר שעל כפירה להדיוט חייבים קרבן שבועה, ולא על כפירה לגבוה.

8. רש"י כתב עוד, שעל הקדש אין חיוב שבועת

לזווג לבהמה אחרת שיש לו כדי שירכיבם יחד כצמד, לחרוש או למשוך עגלה, ומחפש דוקא בהמה המתאימה, כי בהמה חלשה שתהיה בצמד עם בהמה בריאה, תזיק

החלשה לבריאה.

וכן במרגלית, צריך הוא להתאימה למרגלית אחרת המשובצת יחד עמה.

ולכן אין בהם הונאה כאשר נוטל המוכר מחיר מופרז עבורם.

אמרו לו: והלא הכל, גם בשאר דברים, אדם רוצה לזווג

ורבי יהודה סבר: הני חשיבי ליה, והני לא חשיבי ליה.

ועד כמה לא תהא בהם אונאה?

אמר אמימר: עד שתהיה האונאה עד כדי דמיהם, דהיינו, עד כפליים ממחירם.

תניא, רבי יהודה בן בתירא אומר: אף

המוכר פוס וסיף והטיטוב, מגן, בשעת מלחמה, אין להם אונאה, מפני שיש בהן חיי נפש:

מתניתין:

כשם שנאמר איסור אונאה במקף וממכר, כך נאמר איסור אונאה בדברים. ולמדו זאת חכמים, בגמרא, מהכתוב "ולא תונו איש את עמיתו, ויראת מאלוהיך" [ויקרא כה יז].

כיצד היא הונאת דברים?

לא יאמר לו אדם למוכר: בכמה, מהו מחירו של הפין זה? והוא אינו רוצה ליקח. (1)

וכן אם היה חבירו בעל תשובה, לא יאמר לו: **זכור מעשיך הראשונים!** (2)

ולא רק לבעל תשובה עצמו אסור להזכיר מעשה אבותיו,

אלא אף אם הוא בן גרים, לא יאמר לו: **זכור מעשה אבותיך!** (3) **שנאמר** [שמות כ"ב] **"וגר**

בדברים, והוא, שנאמר לו מאמרים [אשר] יכעיסוהו ויבהילוהו, ולא יוכל לעמוד מפני שיתבייש מהם, כגון שתזכור פעולת נערותו ועשה תשובה מהם, ותאמר לו: מי העתיקך מהדבר הפלוני אל הענין הטוב? וכזה נאמר "לא תונו" זה אונאת דברים.

ובהלכות מכירה [יד יג] כתב: "אם נשאלה שאלה בדבר חכמה, לא יאמר למי שאינו יודע באותה חכמה, מה תשיב בדבר זה", ועיין בחפץ חיים בפתיחה [לאוין יג, ובבאר מים חיים שם]

3. הקשה המהרש"א מדוע הוזכר ברישא בעל תשובה, ולא אמרו אם היה גר לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואם היה בן גרים לא יאמר

1. המאירי מבאר שיש שני מושגים נפרדים הנקראים "אונאת דברים". האחד, שמתוך דבריו נגרם לשני נזק ממוני. והשני, שמצער דברים. ושניהם נלמדים מהכתוב "לא תונו איש את אחיו". הדין הראשון האמור במשנה, ששואל חפץ זה בכמה, הוא נזק ממוני, שנעשה על ידי דיבורו, כי מתוך כך שנמנע מלקנות, הרי בעל הבית מוריד ממחירו בעוד אחרים שומעים, ונמצא שיצטרך למכור לאדם אחר את מקחו בפחות. אך מכאן ואילך, המשנה עוסקת באונאת דברים בכך שמצער את חבירו בדברים.

2. הרמב"ם בספר המצוות [לא תעשה רנא] כתב: "הוזהרנו מהונות קצתנו את קצתנו

לא תונה, ולא תלחצנו".

דברים הכתוב מדבר.

ומפרשת הברייתא: הא כיצד?

נמרא:

אם היה חבירו בעל תשובה, אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, או אם היה בן גרים, אל יאמר לו זכור מעשה אבותיך. וכן אם היה חבירו גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו: כיצד פה שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים⁽⁴⁾ בא ללמוד תורה שנאמרה מפני הגבורה?

תנו רבנן: נאמר [ויקרא כה יז] "לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלוהיך".

באיסור אונאת דברים הכתוב מדבר.

מנין אתה אומר שפסוק זה עוסק באיסור אונאת דברים?

או אינו עוסק אלא באיסור אונאת ממון?

אם היו יסורין באין עליו, על חבירו, או אם היו חלאים באין עליו, או שהיה מקבר את בניו, אל יאמר לו בדרך שאמרו לו חביריו לאיוב בשעה שקיבל יסורים [איוב ד ו] "הלא יראתך כסלתך, תקותך, ותום דרכיך [אילו היית ירא את ה' באמת זה היה תקותך], זכר נא מי הוא נקי אבד [אילו היית נקי לא היית אובד]"⁽⁵⁾.

כשהוא אומר [ויקרא כה יד] "וכי תמכרו ממכר לעמיתך, או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו", הרי אונאת ממון אמור.

הא מזה אני מקיים, לשם מה נאמר "לא תונו איש את עמיתו"? על כרחך באיסור אונאת

לו מעשה אבותיך,

ותירץ, שאין גנאי לגר בכך שעשה מעשים רעים לפני כן, ואדרבה משום כך הוא עדיף מישראל שעזב את מעשיו הקודמים ובא לחסות תחת כנפי השכינה, ומשום כך לא נאסר לומר זכור מעשיך הראשונים אלא לבעל תשובה שהיה מצווה וחטא דגנאי הוא לו.

ובפני יהושע ביאר שאין לגר גנאי במעשיו הקודמים לפי שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ולפי זה צריך ביאור מדוע אסרו לומר לבן גרים זכור את מעשה אבותיך שעשו קודם שנתגיירו והרי זה שבח להם שעזבו את מעשיהם ונתגיירו,

לגר עצמו מותר לומר זכור מעשה אבותיך משום שזה שבח לו שלא הלך בדרכיו, אבל לבן הגר, שהוא לא נתגייר בעצמו, אסרו לומר לו זכור את מעשה אבי אביך.

4. יש לדקדק מדוע הוזכר דווקא עוון אכילת איסורים ולא הוזכרו עוונות שנאסרו אפילו לבני נח, וביאר בפני יהושע דכיוון שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי אין העוונות שעשה גנאי לו, אבל אכילת איסור למרות שאין לו עכשיו חסרון מכל מקום יש בכך גנאי שעוסק בתורה בפה שאכל נבילות, וכן כתב מהרש"א.

5. כך פירשו תוספות, אבל רש"י באיוב פירש, שאמרו לו חביריו סופך מוכיח על תחילתך שיראתך מחמת כסילות היתה, ולא מדעת שלימה. וכן תקוותך ותום דרכיך, הכל כסילות.

וביאר שם, שהאיסור הוא לומר זכור את מעשה אבי אביך שהיה גוי ולא נתגייר, אבל להזכיר את מעשי אביו קודם שנתגייר, מותר. אלא שבזה יש חילוק בין הגר עצמו לבן הגר,

ללב שהוא תלוי בכוונת הלב נאמר בו "ויראת מאלהיך"⁽⁸⁾.

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: גדול איסור אונאת דברים מאיסור אונאת ממון⁽⁹⁾, שזה, אונאת דברים נאמר בו [ויקרא כה] "לא תונו איש את עמיתו, ויראת מאלהיך", וזה, אונאת ממון, לא נאמר בו "ויראת מאלהיך".

ורבי אלעזר אומר: גדול איסור אונאת דברים מאונאת ממון, משום שזה [אונאת דברים] בגופו וזה בממון.

רבי שמואל בר נחמני אומר: זה, אונאת ממון, ניתן להישבון. וזה, אונאת דברים, לא ניתן להישבון.

תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק: כל המלביץ פני חבירו ברכיב, כאילו שופך דמים.

אם היו המורים, מוליכי חמורים, מבקשין לקנות תבואה ממנו, לא יאמר להם לבו "אצל פלוני שהוא מוכר תבואה", והוא יודע בו באותו פלוני שלא מוכר מעולם, ואם יבואו אליו לקנות תבואה יתבייש בכך⁽⁶⁾.

רבי יהודה אומר: אף לא יתלה עיניו על המקח כאילו בכוונתו לקנותו, בשעה שאין לו דמים ואינו יכול לקנותו, כי על ידי כך שנראה לאנשים אחרים שדעתו לקנות את החפץ, יתכן שהם ימנעו מלקנותו, ונמצא מפסיד את בעל הבית⁽⁷⁾,

שהרי הדבר מסור ללב, והוא יודע בעצמו אם כוונתו לקנות או להפסיד את בעל הבית, ולכך נאמר בסיום הפסוק "לא תונו איש את עמיתו, ויראת מאלהיך", לומר לך, הוי ירא מן היודע מחשבות, שהוא יודע אם כוונתו של האדם היא לטובה או לא.

וכן כל דבר מצווה או דבר איסור המסור

וברא"ש כתב שחביריו של איוב אמרו לו כן לפי שהיה איוב מצדיק עצמו ומרשיע מידת הדין.

6. בכסף משנה [מכירה יד יד] כתב שכך משמע מפירוש רש"י, והוסיף: אי נמי, נתכוון לבייש את החמרים שיבקשו תבואה מאותו פלוני, והלה יאמר להם "וכי מוכר תבואה אני?", ונמצאו מתביישים.

7. בפסחים [קיב ב] איתא: שלושה דברים צווה רבי ישמעאל ברבי יוסי את רבי, ואחד מהם "אל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים". ופירש רש"י, שעל ידי שתעמוד על המקח ותהפך בו, נמצא שלא יקחנו אחר ואתה מפסידו. וכתב שם המהרש"א: "בפרק הזהב משום

איסור אונאה נגעו בה ויש לחלק". אבל רבינו חננאל פירש שם: "נמצאת מפחית את המקח בעיני בעליו".

8. הרא"ש, הרי"ף והחינוך [שלח] נקטו להלכה את האיסור לתלות עיניו על המקח, אבל הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך השמיטהו.

9. החפץ חיים [בבאר מים חיים, ז כ] כתב, אם שמע לשון הרע מאדם המסית לפי תומו באופן שאפשר להאמין לו, אסור לסמוך על זה וללכת לספר לאחרים או לבזותו משום שלענין ממונות אין מוציאים ממון על פי עדות של מסיח לפי תומו, והרי נאמר גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, הילכך אין לסמוך להתיר אונאה ולבזותו, על פי מסיח לפי תומו.

ואלו הן: **הבא על אשת איש**, והמלבין פני חבריו ברבים⁽¹²⁾, והמכנה שם רע לחבירו.

ומקשינן: והלא חומר עוונו של מכנה שם לחבירו הוא בכך שמביישו, ואם כן, היינו אותו עוון של מלבין פני חבריו ברבים, ומדוע נמנו מכנה ומלבין כשתי עבירות נפרדות?!?

ומתריצין: אין איסורו של מכנה שם לחבירו רק מחמת בושתו של המכונה, אלא אף על גב דכבר דש ביה בשמיה, והורגל בשם זה ואין פניו מלבינות, בכל זאת אם נתכוין המכנה להלבין פניו,⁽¹³⁾ הוא אינו עולה מהגיהנום.

שנינו במסכת שבת [נו א]: אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, כל האומר דוד חטא במעשה בת שבע אינו אלא טועה, שנאמר "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל, וה' עמו". ומפרשת הגמרא, משום שכל היוצא

אמר ליה רב נחמן: שפיר קא אמרת, דחזינא ליה לאותו שדברו בגנותו דאזיל סומקא, מסתלק צבע האדום בפניו ואתי חורא, בא במקומו צבע לבן⁽¹⁰⁾.

אמר ליה אבוי לרב דימי: במערבא, בארץ ישראל, במאי זחירי, במה מדקדיקין שלא ליכשל?

אמר ליה רב דימי: באחוריי אפי, בהלבנת פנים,

משום דאמר רבי חנינא: הכל יורדין לגיהנם, חוץ משלשה,

והוינן בה: וכי הכל יורדים לגיהנם סלקא דעתך?!

אלא, אימא, כך אמר רבי חנינא: כל היורדין לגיהנם, בסופו של דבר הם עולים ויוצאים ממנו, חוץ משלשה בעלי עבירה, שיורדין לגיהנם ואין עולין משם.⁽¹¹⁾

10. ביאר רבינו יונה [שערי תשובה ג קלט], שיש שני חלקים בהלבנת פנים, האחד, בעצם סילוק הדם פניו, והרי זה כמעשה רציחה, והשני, עצם צער ההלבנה, שהוא מר ממות, ולפיכך אמרו לקמן "לעולם יפיל אדם את עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים".

11. התוספות הקשו, הרי איתא לקמן, הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, ומוכח שעולים מהגיהנום. ותירצו, שכל היורדים לגיהנום עולים מיד, חוץ מהבא על אשת איש, שעולה רק לאחר שנים עשר חודש.

והריטב"א תירץ, שאם הוליד בן מן האשת איש אינו עולה לעולם. וכן איתא בתוספות סוטה [ד ב] שאם עשה תשובה ולא נולד בן, יש לו חלק לעולם הבא, אבל אם נולד ממזר, הרי

מעוות לא יוכל לתקון.

אבל במהר"ם שיף הביא, שבחגיגה ט ב איתא: הבא על אשת איש ואסרה לבעלה, נטרד מן העולם. ומשמע, שעל עצם זה שאסרה לבעלה נענש, אפילו אם לא הוליד ממנה בן, וצ"ע לדברי המהר"ל.

12. בתוספות הובאו שתי אפשרויות בדין מלבין. האחת, שאינו עולה לעולם, כמו המינים והאפיקורסים. והשניה, שנידון אחד עשר חודשים בגיהנום ולאחר שנים עשר חודש לא חי ולא נידון אלא שרוי בלא רעה ובלא טובה. וסיימו: "וכולהו, בשלא עשה תשובה, דתשובה מועלת לכל דבר".

13. רש"י פירש שעל עצם כוונתו להכלים את

למלחמת בית דוד, כותב גט כריתות לאשתו(14), ולא עבר דוד על איסור אשת איש.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן:

נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חברו ברבים, כי מצינו שאמר דוד המלך שהלבנת פנים חמורה ממעשה של בת שבע(15).

מנא לן? מדרש רבא:

דרש רבא: מאי דכתיב: [תהלים לה] "בצלעי שמחו ונאספו. קרעו, ולא דמו".

אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שבשעה שמלבינים את פני, אם היו מקרעים את בשרי, לא היה דמי שותת לארץ, כי מרוב בושה נסתלק

הדם ממקומו.

ולא עוד, לא רק בזמן שהם בטלים הם שופכים את דמי, **אלא אפילו בשעה שלומדים ועוסקין בסוגיות החמורות של נגעים ואהלות,** שאין להם שייכות עם ענייני אשת איש, הרי הם מפסיקים מלימודם, **ואומרים לי: דוד, הבא על אשת איש, מיתתו במה? וכוונתם להלבין את פני.**

ואני אומר להם(16): הבא על אשת איש מיתתו בהנך. ומכל מקום, יש לו חלק לעולם הבא. אבל המלבין את פני חברו ברבים, אין לו חלק לעולם הבא.(17) נמצא, שמעשי טובים משלכם.

(ואמר) [אמר] מר זוטרא בר טוביה אמר רב, ואמרי לה אמר רב הנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, ואמרי לה אמר רבי

שכותב לה גט גמור, ללא שום תנאי.

15. לדעת רש"י, שהיוצא למלחמה כותב גט מספק, היתה בת שבע ספק אשת איש, ולכך נקטינן חמורה הלבנת פנים יותר מספק אשת איש. אבל לדעת התוספות, שגירשה דוד לגמרי, הא דאמרינן "חמורה הלבנת פנים יותר מספק אשת איש" היינו לפי שלא היו מגרשים בפרהסיא אלא בצנעא, וכיוון שהעולם לא ידעו מגירושה חשדוהו בספק אשת איש. ובכד הקמח [אות ה, הבדלה] לא גרס "ספק".

16. האחרונים הקשו היכן נרמזת תשובתו של דוד בפסוק, ועיין מהדורא בתרא.

17. כתב רבינו יונה [שערי תשובה ג קלט]: כמו שאמרו יהרג ואל ירצח כך יפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, וכך

חבירו נענש למרות שחבירו לא נכלם בפועל, וכתב מהרש"א שיש בכך דוחק לומר שיענש עד כדי כך על כוונתו להכלים, ולכך פירש שהעונש אינו על הכינוי אלא על הוצאת השם הרע, שקרא לחבירו בכינוי רע [ועיין חפץ חיים כלל ב ס"ק כח]

והביא את דברי הרמב"ם בהלכות תשובה [פרק ג, יד] שכתב: המכנה שם לחבירו. ולא הזכיר שם "רע", ונראה מדבריו שהאיסור אינו מחמת הוצאת השם הרע אלא מחמת עצם הכינוי. אמנם, הכסף משנה כתב שם בכוונת הרמב"ם, דמיירי במכנה לחבירו שם רע, אלא שמאחר והורגל השם בפי כל, אינו נראה כשם רע, ולכך לא הזכירו הרמב"ם.

14. רש"י פירש שכותב לה על תנאי, שאם לא אשוב מהמלחמה יהא גט, נמצא כשמת אוריה היתה אשתו מגורשת למפרע, והתוספות פירשו